

II

AZ OSZK GYŰJTEMÉNYEINEK ANYAGÁBÓL

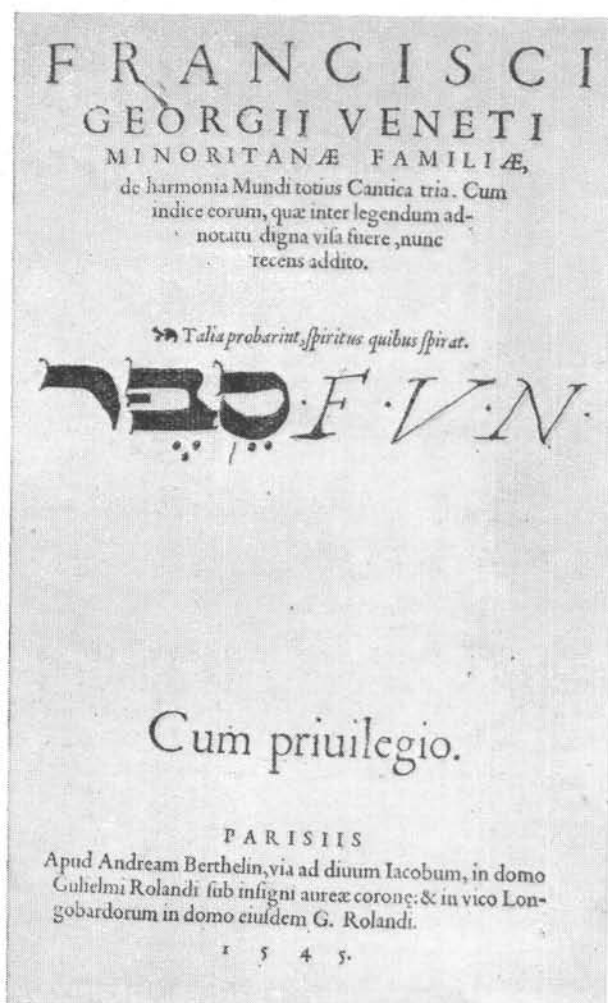
XVI. századi könyvgyűjtők kötetei a gyöngyösi műemlékkönyvtár antikva-gyűjteményében

SOLTÉSZ ZOLTÁNNÉ

Amikor 1951-ben az Országos Könyvtári Központ, majd 1953-ban az Országos Széchényi Könyvtár a gyöngyösi volt ferences könyvtárt gondozásába vette, e gyűjtemény különleges muzeális értékére hívta fel a figyelmet. A kb. 16 000 kötetből álló könyvtár nem állományának nagysága, vagy korai alapítása miatt érdemel fokozottabb védelmet, hiszen kötetszámával messze elmarad nevesebb vidéki könyvtáraink mögött s legrégebb kéziratái is csak a XV. századból származnak.¹ Különleges művelődéstörténeti értéke abból adódik, hogy míg a legtöbb középkori alapítású könyvtárunk régi állománya az évszázadok során erősen megcsappant, a gyöngyösi könyvtár saját középkori anyaga mellett több megszünt magyarországi ferences rendház középkori eredetű köteteit is megőrizte.

A könyvtár egyes kimagasló jelentőségű értékeivel a szakirodalom behatóan foglalkozott.² A gyűjtemény általános ismertetése, jellemzése során többen arra is felhívták a figyelmet, hogy a könyvtár évszázadokig Magyarországon használt kötetei számos régi magyar könyvtulajdonos nevét és bejegyzéseit őrizték meg.³ A több szempontból is jelentős, művelődéstörténeti értékű bejegyzések feldolgozása azonban mind ez ideig nem történt meg. Jelen tanulmányban e régóta szorgalmazott munka első szakaszaként a gyöngyösi antikva-gyűjtemény legrégebbi possessor-bejegyzéseivel foglalkozunk. Ezek alapján kívánjuk felkutatni a XVI. században már bizonyíthatóan Magyarországon használt könyvanyagot, hogy abból következtetéseket vonhassunk le az egykorú könyvgyűjtésre és a hazai művelődési lehetőségekre.

A könyvtár állománya csaknem ezer XVI. századi külföldi nyomtatványt foglal magában. A gyűjtemény tehát elég jelentős ahhoz, hogy általános jellegű következtetéseket is levonhassunk belőle. Meglepő, hogy XVI. századi datált könyvtári, illetőleg kolostori tulajdonbejegyzés alig van e kötetekben. Az egykorú rendi könyvtárak állományának rekonstruálásához tehát kevés támpontot nyújt ez a gyűjtemény. A possessor-bejegyzések tanúsága szerint a könyvek többsége ebben az időben vagy polgári tulajdonban, vagy a ferences rendtagok birtokában volt. A ferencesek szegénységi fogadalmuk értelmében jelentősebb anyagi javakkal, magánvagyonnal nem rendelkezhetek. Könyveiket sem tekinthették magántulajdonuknak.⁴ Ezért hangsúlyozták szinte kivétel nélkül possessor-bejegyzéseikben, hogy csak „ad usum”, tehát használatra birtokolták a könyveket. Anyagi lehetőségeik és rendi szabályzatuk értelmében csak azokat a könyveket gyűjthették, amelyeket munkájukhoz állandóan hasznosíthattak.

Nádasdi Bálint ferences szerzetes héber és latin nyelvű tulajdonjegye. *F. Georgius: De harmonia mundi.* Párizs, 1545. Ant. 566.

cionator magnifici domini Andreae de Bathor”, akire 1564-ben Erdődi Tamás, Báthory András udvari borbély (orvosa) 100 forintot, vagy ez összeg helyett egy nagyszombati házat hagyott.⁶ Nádasdi az örökségen három testvérrel — Miklóssal, Tamással és Istvánnal — osztozott, akik apjuk foglalkozását folytatva képművészek voltak.⁷ Közvetlen családi környezetéből tehát e négy művészt és a jómódú, természettudományos műveltségű Erdődi Tamást ismerjük. Erdődihez fűződő rokoni kapcsolata alapján valószínű, hogy a család a tiszántúli Kusallyal szomszédos Nádasdról származott.⁸

Nádasdi 1542-ben Tasnádon kezdte nyilvános működését, majd Nyírbátorban

E megkötöttségek ellenére buzgó könyvgyűjtők voltak közöttük. Ezek a bibliofilek szokását követve beírták nevüket köteteikbe s gyakran azt is feljegyezték, hogyan jutottak a könyvhöz. Possessor-bejegyzéseiket azonban nem mindig datálták. Így ahhoz, hogy a XVI. században már bizonyíthatóan Magyarországon használt kötetekről tájékozódhassunk, az egykorú possessorok szerint kell áttekintenünk az anyagot.

Nádasdi Bálint

A legjelentősebb XVI. századi ferences könyvgyűjtő Nádasdi Bálint salvatoriánus. A kor színvonalán álló felkészültségét a párizsi egyetemen szerezte, ahol a latin és görög nyelv mellett a hébert is elsajátította.⁵ Könyveibe rendszerint sajátos héber–latin megfogalmazással — רבו. פ. ו. נ. — jegyezte be a nevét.

Possessor-bejegyzései igazolják Karácsonyinak azt a feltevését, hogy ő az a „frater Valentinus con-

Nátlisli Bálint Párizsban vásárolt könyvének hátsó kötéstáblája. *F. Georgius: De harmonia mundi.* Párizs, 1545. Ant. 566.

a *Báthory*-család udvari lelkésze volt. Ekkor vonta magára *Báthory* András szabolesi főispán és országos főkapitány érdeklődését, aki előbb könyvekkel, majd 1550-től párizsi tanulmányai támogatásával segítette elő tudományos felkészültségét.⁹ *Nádasdi* élt a lehetőséggel. Részben görög és héber nyelven részletes jegyzetet állított össze az egyetemen hallgatott előadásokról.¹⁰ Amikor 1552-ben hazatért, a török megszállás következtében alapvetően megváltozott körülmények között már nem nyílt lehetősége tudományos ambíciói kifejtésére. 1559-ben a galgóci rendház guardiánja, 1561-ben kormánysegédként működött, 1564-ben pedig ismét *Báthory* András udvari lelkésze volt.¹¹ Folytatva a ferences rend krónikásainak munkáját megírta a rend történetét 1510-től 1533-ig s jegyzéket készített az 1526 és 1563 között erőszakos halált szenvedett ferencesekről.¹²

Nádasdi nemcsak nyelvtudásával és felkészültségével, hanem könyvgyűjtő hajlamával is kitűnt pályatársai közül. A gyöngyösi könyvtár antikva-anyagában az alábbi kötetekben maradt fenn latin tulajdonbejegyzése, vagy latin–héber szignója.

Szerző	Cím	Kiadás helye, dátuma	Jelzet Ant.	Bejegyzés dátuma és egyéb adatok
1. <i>Dionysius Carthusianus</i>	<i>In IV evangelistas enarrationes</i>	Coloniae 1533	527	1539
2. <i>Petrus Lombardus</i>	<i>Sententiae</i>	Venetiis 1507	646	1544
3. <i>Antonius a Königstein</i>	<i>Postillae</i>	Coloniae 1540	24	1544
4. <i>Eck, J.</i>	<i>Homiliarum tom. I.</i>	S.l. 1537	574	1545
5.	<i>Psalterium</i>	Lugduni 1538	314	1545-ben <i>Báthory</i> András vette számára
6. <i>Anselmus Cantuariensis</i>	<i>In Pauli epistolas enarrationes</i>	Coloniae 1533	496	1546-ban <i>Báthory</i> András vette számára
7. <i>Nausea, F.</i>	<i>Sermones</i>	Coloniae 1536	495	1546-ban <i>Báthory</i> András vette számára
8. <i>Fabri, J.</i>	<i>Homiliae</i>	Coloniae 1541	493	1546-ban <i>Báthory</i> András vette számára
9. <i>Fischer, J.</i>	<i>De veritate corporis Christi</i>	(Köln) 1527	568	1546 1566-ban <i>Tóvisi</i> Imre adta <i>Gyöngyösi</i> Imrének
10. <i>Dionysius Carthusianus</i>	<i>In VII. epistolas canonicas (enarrationes)</i>	Parisiis 1541	573	1546
11. <i>Ambrosius, S.</i>	<i>Commentarii in Pauli epistolas</i>	Antverpiae 1540	575	1551-ben Párizsban 10 solidusért vásárolta
12. <i>Georgius, F.</i>	<i>De harmonia mundi</i>	Parisiis 1545	566	1552-ben Párizsban 38 gall solidusért vásárolta

Szerző	Cím	Kiadás helye, dátuma	Jelzet Ant.	Bejegyzés dátuma és egyéb adatok
13. <i>Rupertus Tuitiensis</i>	<i>In Cantica Cantorum commentarii</i>	Coloniae 1526	564	Párizsban vette. — Kötés hátsó tábláján: F. G. de Braylla aranyozott szignó.
<i>Rupertus Tuitiensis</i>	<i>Commentarii in Apocalypsim</i>	Coloniae 1541	564	
<i>Berchorius, P.</i>	<i>Morale reductorium super Bibliam</i>	Basileae 1517	564	
<i>Albertus Magnus</i>	<i>In XII prophetas minores enarrationes</i>	Coloniae 1536	564	
14. <i>Tütelmann, F.</i>	<i>De consideratione dialectica</i>	Parisiis 1544	571	
15.	<i>Biblia</i>	Parisiis 1547	787	Kötésen F. V. N. szignó
16. <i>Wild, J.</i>	<i>In Ecclesiasten Salomonis annotationes</i>	Parisiis 1551	16	Csak a kötésen van F. V. N. szignó
<i>Tütelmann, F.</i>	<i>Commentarii in Ecclesiasten Salomonis</i>	Parisiis 1552	16	
17. <i>Beda</i>	<i>Homiliae</i>	Coloniae 1541	567 567a	
18. <i>Dionysius Carthusianus</i>	<i>Enarratio epistolarum</i>	Coloniae 1542	528	
19. <i>Clemens I.</i>	<i>Recognitionum libri X.</i>	Basileae 1536	494	
<i>Nausea, F.</i>	<i>Sermones</i>	Coloniae 1536	494	
20. <i>Eck, J.</i>	<i>Homiliae</i>	Coloniae 1538	584	1617-ben a füleki konventé
21. <i>Junius, Hadrianus</i>	<i>Lexicon Graecolatium</i>	Basileae 1548	409	Kötésen F. V. N. szignó
22. <i>Quinquevortius, J.</i>	<i>De re grammatica Hebraeorum</i>	Parisiis 1549	791	

Nádasdi Bálint legrégebb kötete nem szerepel e kimutatásban, mivel a könyvtár ősnymtatványainak possessoraikat nem vizsgáltuk.¹³ A teljesség kedvéért azonban meg kell említenünk, hogy már 1538-ban értékes kötetet mondhatott magáénak. Ez évben írta be szokásos bejegyzését az *Albertus Magnus*nak tulajdonított de valójában *Hugo Ripelin de Argentinatól* származó *Compendium theologiae veritatis* 1485-ben megjelent velencei kiadásába (*Hain* 441, Jelzet: Inc. 87). Impozáns gyűjteménye tehát 24 kötetben 28 kiadványt (gyakran kiadványonként több művet) foglal magában. Tizenkét — datált possessor-bejegyzéssel ellátott — antikva-kötetét párizsi tartózkodása alatt, vagy azt megelőzően szerezte, ezek ugyanis 1539 és 1552 között kerültek birtokába. Abba a négy kötetbe: amelyet ajándékba kapott *Báthory* Andrásról nyírbátori működése (1545–1546) idején „Emptus sum ad usum f. V. de Nadasd per M. d. d. Andream de Bathor” vagy hasonló szöveggel az adományozó nevét is bejegyezte. Párizsi tartózkodása alatt bizonyíthatóan több könyvvel gyarapította gyűjteményét. *Ambrosius*-kötetét (11.) 10, *F. Georgius De harmonia mundi* című munkáját (12.) pedig 38 gall solidusért vásárolta. Ez utóbbi könyv fatáblára erősített, vaknyomással díszített

kötésének hátsó táblájára „F. Valentinus Nadasd” szöveggel nevét is ráaranyoztatta. Ugyanilyen típusú kötés védi egy másik kötetét (13.), de ennek hátsó kötéstábláján még a korábbi könyvtulajdonos „F. G. de Braylla” neve olvasható. Nyilvánvalóan párizsi tartózkodása alatt vásárolta többi Párizsban megjelent könyvét (14—16. és 22.) is. Közülük az 1547-ben kiadott *Bibliájának* és *Wild-kötetének* bőrkötésére nevének kezdőbetűit is rányomatta.

Nádasdi Bálintban a régi magyar könyvgyűjtők új típusát ismertük meg. Származását és életpályáját tekintve merőben különbözik a középkori főúri, vagy magas egyházi méltóságokat viselt könyvgyűjtőinktől. Művészi pályát kedvelő polgári család tagja, aki fiatalon a ferences rendbe lépve szegénységi fogadalmat tett. A könyvgyűjtésben tehát nem társadalmi rangjának vagy műveltségének reprezentálása vezette. Bejegyzéseiből kitűnik, hogy könyveit nem otthonából hozta magával, hanem tanulmányai elmélyítéséhez kapta, vagy maga vásárolta. Bizonyára szerény anyagi eszközeivel nem vehetett meg minden tudományos szempontból számára érdekes könyvet. Rendje szabályai miatt is csak azokat gyűjthette, amelyeket hivatása gyakorlása közben legjobban hasznosíthatott. Egyházi beszédgyűjteményei, írásmagyarázatai és teológiai könyvei között azonban *Hadrianus Junius* görög—latin szótára is fentmaradt, amely a kor színvonalán tájékozódni kívánó *Nádasdinak* állandó segédeszköze volt.

Párizsban vásárolt kötetei arról tanúskodnak, hogy volt érzéke a bibliofília külsőségei iránt s könyvei külső kiállításában is lépést kívánt tartani a legjobb könyvgyűjtőkkel. Hogy megfelelő körülmények között milyen igényes könyvgyűjtő válhatott volna belőle, azt rövid idő alatt szerzett gyűjteménye, szignált kötése, gondos possessor-bejegyzései egyaránt mutatják. Ezek az adatok könyvés és művelődéstörténeti szempontból akkor is érdekesek volnának, ha a XVI. század első felében sokföldön tanuló egyetemi hallgatóink könyvvásárlásairól mai ismereteinknél sokkal hitelesebb képünk lenne.

Nádasdi gyűjteményéből azonban még egy fontos tanulság adódik. Bejegyzéseiből és párizsi könyveiből kiderül ugyanis, hogy legtöbb könyvét nem egészen egy évtized alatt s lényegében a XVI. század első felében szerezte. Gyűjteményén tehát konkrét adatok alapján mérhető le, hogy a XVI. század második felében a hazai kedvezőtlen körülmények hogyan szorították háttérbe és gátolták kibontakozásukban a magasabb szellemi törekvéseket, így a könyvgyűjtést is. *Nádasdi* 1559-ben annak a galgóci rendháznak a vezetését vette át, amely a létfenntartásához szükséges anyagi javakat sem tudta biztosítani. Mivel a rend a reformáció terjedését segítő környező birtokosoktól anyagi támogatást nem kapott, 1551-ben *I. Ferdinánd* a Nyitra megyei tizedekből utalt ki a galgóci ferencesek számára gabonát.¹⁴ Esztergom és Visegrád elfoglalása után már Galgócon is számolni kellett a török betöréseivel. A rendi közgyűlés ezért kocsi- és lótartást engedélyezett a galgóci ferencesek számára, hogy a török előnyomulása esetén gyorsabban menekülhessenek.¹⁵ E zaklatott körülmények és szegényes életforma mellett *Nádasdinak* sem volt már lehetősége gyűjteménye nagyobb számú gyarapítására.

Mohácsi Tamás

Hogy *Nádasdi* könyvgyűjtő hajlamával nem állt egyedül a XVI. századi magyarországi ferencesek között, azt *Mohácsi* Tamás könyvbejegyzései is meggyőzően mutatják. *Mohácsi* az ország távoleső részein működött, könyveit azon-

ban sok költözködése ellenére is megőrizte. 1559-ben Csíksomlyón a székelyek között szolgált. Az 1560-as évek elején Szegeden volt guardián. Innen Egerbe, majd Váradra került. 1577-ben a gyöngyösi, 1581—1583 között pedig a szegedi rendház főnöke volt, majd 1586-ban — halála évében — provinciálissá választották.¹⁶ Könyvei közül a gyöngyösi antikva-állományban az alábbi 8 kiadvány 12 kötete maradt fenn:

Szerző	Cím	Kiadás helye, dátuma	Jelzet Ant.	Bejegyzés dátuma és egyéb adatok
1. <i>Anselmus Cantuariensis</i>	<i>In Pauli epistolas enarrationes</i>	Coloniae 1533	521	1556
2. <i>Haymo Halberstadensis</i>	<i>Homiliae</i>	Coloniae 1551	256— 257	1558-ban Krakkóban vásárolta
3. <i>Hoffmeister, J.</i>	<i>Homiliae</i>	Ingolstadii 1555	218	1558-ban Krakkóban vásárolta
4. <i>Thomas de Aquino</i>	<i>In Pauli epistolas commentaria</i>	Parisiis 1532	501	1558. — <i>Georgius de Braylla</i> korábbi bejegyzésével Később <i>Mágócsi</i> Jánosé, majd <i>Apaji</i> János ferencesé
5. <i>Titelmann, F.</i>	<i>Elucidatio in Psalmos</i>	Lugduni 1556	334— 335	1570-ben <i>Mezőkövesdi</i> Ádám ungvári archidiaconus hagyta rá
6. <i>Wild, J.</i>	<i>Postillae in epistolas et evangelia</i>	Coloniae 1558	509	1572-ben Egerben vásárolta
<i>Wild, J.</i>	<i>Postilla de sanctis</i>	Maguntiae 1558	509	
7. <i>Wild, J.</i>	<i>Postillae in epistolas. Pars II.</i>	Coloniae 1558	510	1572-ben Egerben vásárolta
<i>Wild, J.</i>	<i>Postilla de sanctis</i>	Coloniae 1558	510	
8. <i>Augustinus</i>	<i>Sermones</i>	Hagenaw 1521	684	

Újlaki Imre

A több ízben provinciálissá választott Újlaki Imre az egyik legérdekesebb könyv tulajdonosa volt. Világi papként kezdte pályafutását s a főesperesi rangról lemondva lépett a rendbe. 1599 és 1602 között tartományfőnöki feladatai mellett özv. *Wesselényi* Ferencné felkérésére a Szilágy-megyei Hadad község plébániájának ügyeit is intézte. 1603-ban *Székely* Mózes kolozsvári győzelme után Hadadról Szokolczára menekült, majd *Bocskay* győzelmesen előnyomuló seregei elől 1605-ben a hradistyei kolostorban húzódott meg. Itt újólag provinciálissá választották.¹⁷ E zaklatott életút után könyvei közül az alábbi 10 kötet maradt fenn:

Szerző	Cím	Kiadás helye, dátuma	Jelzet	Bejegyzés dátuma és egyéb adatok
1. Wild, J.	<i>In evangelium sec. Matthaenum commentarii</i>	Moguntiae 1559	500	1569-ben 1 forint 60 dénárért vette
2. Wild, J.	<i>Epitome sermonum dominicalium</i>	Moguntiae 1561	491	1569-ben 1 forint 68 dénárért vette
3. Castello, S.	<i>Dialogorum sacrorum libri IV.</i>	Budissinae 1571	244	Enyedi Miklósnak adta
4. Canisius, P.	<i>Comment. de verbi Dei corruptelis</i>	Ingolstadii 1583	479	1600
5. Canisius, P.	<i>Opus catechisticum</i>	Coloniae 1577	517	1600
6. Bellarmino, R.	<i>Disputationes de controversiis Christianae fidei</i>	Ingolstadii 1590	547	1600
7. Bellarmino, R.	<i>Disputationes...</i> (Csak II. köt.)	Ingolstadii 1591	548	1600
8. Guillelmus Parisiensis	<i>Postilla</i>	Basileae 1514	709	1600
9. Villavicentio, Laurentius a	<i>Conciones in evangelia</i>	Lugduni 1568	120	1600. Később Losonczy András ferencesé
10. Cicero	<i>Scipionis somnium</i>	Viennae 1515	356	
Cicero	<i>Epistolae familiares</i>	Argentorati 1515	356	
Persius	<i>Satyrae</i>	Coloniae 1517	356	
Homeros	<i>Yliadum per Pindarum trad.</i>	Lipsiae 1518	356	
Ornitoparchus, A.	<i>Musice active micrologus</i>	Lipsiae 1519	356	
Astesanus	<i>Canones penitentiales</i>	Cracoviae 1521	356	
Stromer, H.	<i>Algorismus linealis</i>	(S. l. e. a.)	356	
Johannes de Lanczut	<i>Algorismus linealis</i>	Cracovie 1519	356	

Újlaki 1569 és 1600 között írta be nevét könyveibe s így valószínű, hogy még a XVI. században került hozzá az az érdekes kötet is, amely Cicero, Homeros és Persius művei mellett Johannes de Lanczut és Heinrich Stromer matematikai tractatusát foglalja magában. Különösen figyelemre méltó a kötet 5. kolligátuma, Andreas Ornitoparchus (Vogelsang) *Musice active micrologusa*. Szerzője a müncheni St. Ludger-i iskola rektora volt s kalandos életpályát futott be. Járt Németországban, Ausztriában, Magyarországon és Oroszországban.¹⁸ *Musice active micrologusa* a kor legjelentősebb zeneelméleti műveihez tartozott, ma pedig becses könyvritkaság, amelynek értékét szép kiállítása is fokozza: szellemes címlapmet-szete XVI. századi kosztümben *Orpheust* és *Euridikét* ábrázolja. A népszerű munka 1606-ban angolul is megjelent.¹⁹

Tővisi Imre

Speciális helyet foglal el a gyöngyösi possessorok sorában, mert a bejegyzések nem birtokosként, hanem adományozóként említik nevét. A rend szabályai szerint a rendfőnök feladataihoz tartozott, hogy társai számára a szükséges könyveket beszeresse²⁰. Az évtizedekig vezető pozíciót betöltő *Tővisi Imre* neve így került be azokba a kötetekbe, amelyeket társainak juttatott. Pályafutását az erdélyi tővisi kolostorban kezdte s a század 40-es éveitől kezdve nyert egyre fontosabb megbízásokat. 1544-től 1572-ig provinciális, vagy helyettesi minőségben szinte folyamatosan ő intézte a rendtartomány ügyeit. Élete utolsó éveit Gyöngyösön töltötte.²¹

Neve hét kötetben szerepel, közülük kettőt 1559-ben *Gyulai Ambrus*nak, kettőt *Gyöngyösi Imrének*, hármat pedig *Mágocsi János*nak adott használatra. Valószínűleg *Gyulai László* is tőle kapta *Clichtoveus J. Elucidatorium ecclesiasticum* című munkáját (Basileae, 1519. Ant. 621), amelyben az adományozó nevéből csupán az *Emericum de ...* szavak olvashatók ki.

Szerző	Cím	Kiadás helye, dátuma	Jelzet Ant.	Bejegyzés dátuma és egyéb adatok
1. <i>Dionysius Carthusianus</i>	<i>In Pauli epistolas commentaria</i>	Parisiis 1542	260	1559-ben <i>Gyulai Ambrus</i> nak adta
2. <i>Dionysius Carthusianus</i>	<i>In evangelium Matthaei enarratio</i>	Parisiis 1548	274	1559-ben <i>Gyulai Ambrus</i> nak adta
	<i>In evangelium Iohannis enarratio</i>	Parisiis 1548	274	
3. <i>Cyprianus</i>	<i>Operum tomus II.</i>	Antverpiae 1542	269	1564-ben <i>Gyöngyösi Imrének</i> adta
4. <i>Arboreus, J.</i>	<i>Theosophia</i>	Parisiis 1540	474	1569-ben <i>Mágocsi János</i> nak adta
5. <i>Wild, J.</i>	<i>Postillae in evangelia Pars II.</i>	Lugduni 1558	381	<i>Mágocsi János</i> nak ajándékozta
6. <i>Wild, J.</i>	<i>Epitome sermonum dominicalium</i>	Moguntiae 1561	503	<i>Mágocsi János</i> nak ajándékozta
7. <i>Fischer, J.</i>	<i>De veritate corporis Christi</i>	(Köln) 1527	568	1565-ben <i>Gyöngyösi Imrének</i> adta. 1546-ban <i>Nádasdi Bálinté</i> volt

Mágocsi János

Ismert könyvbarát lehetett, mert legtöbb könyvéhez ajándékképpen jutott. Jóval szerényebb pályát futott be, mint *Tővisi Imre*. 1563-ban Szokolcán, a 70-es évek közepén Váradon, 1583–85 között pedig Ecseden *Báthory Miklós* udvari papjaként működött.²² Első ismert könyvét 1569-ben Krakkóban vásárolta. Kitűnő kapcsolatait mutatja, hogy *Radéczy* egri püspöktől két kötetet, *Liszt* János kancellártól, későbbi győri püspöktől pedig *Hozyusz Confessio catholicae fidei* című művét kapta ajándékba.

Szerző	Cím	Kiadás helye, dátuma	Jelzet Ant.	Bejegyzés dátuma és egyéb adatok
1. Clänge, C.	<i>De securitate conscientiae catholicorum</i>	Coloniae 1563	471	1569-ben Krakóban vette
2. Nausea, F.	<i>Catholicus catechismus</i>	Coloniae 1543	472	
3. Stapleton, T.	<i>Universa iustificationis doctrina</i>	Parisiis 1582	541	1582. okt. 14-én Radéczy István egri püspök adományozta neki. — Később a szakolezai konventé.
Stapleton, T.	<i>Principiorum fidei doctrinalium demonstratio methodica</i>	Parisiis 1582	541	
4. Paiva de Andrade, D.	<i>Defensio Tridentinae fidei catholicae</i>	Ingolstadii 1580	263	1582-ben Radéczy István egri püspök adta neki
5. Arboreus, J.	<i>Theosophia</i>	Parisiis 1540	474	1569-ben Tövösi Imre adta neki
6. Wild, J.	<i>Postillae in evangelia Pars II.</i>	Lugduni 1558	381	Tövösi Imre adományozta neki
7. Wild, J.	<i>Epitome sermonum dominicalium</i>	Moguntiae 1561	503	Tövösi Imre ajándéka
8. Hozyusz, St.	<i>Confessio catholicae fidei</i>	Viennae 1560	506	Liszi János kancellár adta neki
9. Thomas de Aquino	<i>In Pauli epistolas commentaria</i>	Parisiis 1532	501	1592-ben Apaji Józsefnek adta. A könyv 1558-ban Mohácsi Tamásé volt, azt megelőzően Georgius de Brayllaé

Cserögyi (Cservölgyi) Benedek

A rend megbecsült vezetőihez tartozó Cserögyi 1544-ben Szegeden, majd Perényi János enyedi udvarában kezdte nyilvános működését. 1548 és 1550 között Kolozsvárott volt guardian, később Gyöngyösön és Jászberényben töltötte be ugyanezt a tiszteletet. Az 50-es évek elején, majd 1567-ben újlag tartományfőnöknek választották.²³ Ifjú korától kezdve érdeklődött a rend története iránt. Az 1530-as években több részletben és különböző források alapján másolta *Constitutiones provinciae Hungariae Fratrum Minorum* című kéziratát, amely a salvatoriánusok történetét Temesvári Pelbárt haláláig és a három évenként tartott káptalanok rendelkezéseit, az ún. konstitúciókat foglalja magában.²⁴ Kézirata sok vándorlás és viszontagság után a müncheni Staatsbibliothekba került.²⁵

Könyvei elsősorban azért érdekesek, mert viszonylag korán már hazánkban voltak.

Szerző	Cím	Kiadás helye, dátuma	Jelzet Ant.	Bejegyzés dátuma és egyéb adatok
1. <i>Guillelmus Parisiensis</i>	<i>Postillae</i>	(Lyon) 1514	774	1531-ben már Váradon volt a könyv. Az előző tulajdonos nevét kivágták
2. <i>Hugo de Sancto Charo</i>	<i>Postillae</i>	Parisiis 1506	763	1544-ben egy szegedi polgártól két forintért vette
3. <i>Thomas de Aquino</i>	<i>Enarrationes evangeliorum dominicalium</i>	Coloniae 1535	57	1556-ban vette... (a városnév a könyv újrakötésekor megsérült)
4. <i>Cyprianus</i>	<i>Opera</i>	Basileae 1530	559	

Gyöngyösi Imre

1563-ban Szakolczán kezdte pályafutását, az 1570-es években Csiksomlyón, majd 1583-ban Gyöngyösön volt guardián. Közben 1579 és 1583 között a tartományfőnök tisztét is betöltötte.²⁶

Szerző	Cím	Kiadás helye, dátuma	Jelzet Ant.	Bejegyzés dátuma és egyéb adatok
1. <i>Cyprianus</i>	<i>Opera T. II.</i>	Antverpiae 1542	269	1564-ben <i>Tövísi Imrétől</i> kapta
2. <i>Fischer, J.</i>	<i>De veritate corporis Christi</i>	(Köln) 1527	568	1566-ban <i>Tövísi Imrétől</i> kapta, korábban <i>Nádasdié</i>
3. <i>Königstein, Antonius a</i>	<i>In IV evangelia enarrationum P. I.</i>	(Köln) 1539	230	
4. <i>Anselmus</i>	<i>In Pauli epist. enarrationes</i>	Coloniae 1533	539	<i>Kolozsvári Lőrincnek</i> ajándékozta
5. <i>Königstein, Antonius a</i>	<i>Postillae</i>	Coloniae 1540	80	

Szelevényi Pál

Az 1586 és 1595 között provinciálisként működő Szelevényi Pál mindkét kötetéhez érdekességek fűződnek.²⁷ *Benedek* presbitertől vásárolta *Guillelmus Parisiensis Postillae* című művének 1512. évi velencei kiadását (Ant. 671). A könyv címlapját a kiadás költségeit fedező *Jacobus Schaller* budai könyvkereskedő jelvénye díszíti, amelyet *Johannes Paep* budai kiadó jelvényéből alakítottak át *Schaller* számára.²⁸ Második könyve — *Paratus: Sermones de tempore et de sanctis*. Strassburg, 1503. — a *Gyöngyösi* toldalék néven ismert nyelvemléket őrizte meg.²⁹

Dusi Jakab

Működése a XVII. századra esik, de néhány könyvét még 1600 előtt szerezte be, így azokról itt kell megemlékezniünk. Közülük a legjelentősebb az említett Paratus-kötet, amelyet állítólag 1591-ben Szelevényi Pál ajándékozott neki. A könyv a XVII. század elején többször gazdát cserélt, de 1627-ben újra *Dusi*hoz került. Közben új kötést kapott s a könyvkötő 30 üres levelet is bekötött a kötetbe. Ezekre az üres levelekre *Dusi* Jakab és későbbi rendtársai magyar egyházi énekeket jegyeztek fel.³⁰

Szerző	Cím	Kiadás helye, dátuma	Jelzet Ant.	Bejegyzés dátuma és egyéb adatok
1. <i>Paratus</i>	<i>Sermones</i>	Argentinae 1503		1591-ben <i>Szelevényi</i> Pál ajándékozta neki
2. <i>Coster, F.</i>	<i>Enchiridion controversiarum praecipuarum nostrae temporis de religione</i>	Coloniae 1596	21	
3.	<i>Homiliarius</i>	Coloniae 1569	519	1601-ben írta be a nevét <i>Dusi</i> , de a könyvet egy magát meg nem nevező korábbi tulajdonos 1570-ben Nagyszombatban 3 forintért vette
4. <i>Eck, J.</i>	<i>Homiliarium... to-mus III.</i>	Parisiis 1579	327	1601. Magyar nyelvű imádság bejegyezve
5.	<i>Biblia</i>	Lugduni 1516	608	1619

Gyöngyösi Balázs

Karácsonyi rendtörténete nem említi nevét, fontosabb pozíciót tehát valószínűleg nem töltött be a rendben. Datált possessor-bejegyzései szerint az 1570-es évektől kezdve gyűjtötte alábbi könyveit:

Szerző	Cím	Kiadás helye, dátuma	Jelzet Ant.	Bejegyzés dátuma és egyéb adatok
1. <i>Hanapus, N.</i>	<i>Exemplorum s. scripturae liber</i>	Tübingae 1533	106	1575-ben <i>Illanchy</i> Jánosnak ajándékozta
<i>Herborn, N.</i>	<i>Locorum communium enchiridion</i>	Coloniae 1529	106	
2. <i>Horantius, F.</i>	<i>Locorum catholicorum libri VII.</i>	Venetiis 1564	565	1583-ban vette
<i>Álvarez, G. A.</i>	<i>Thesaurus Christianae religionis</i>	Venetiis 1559	565	
3. <i>Schatzger, G.</i>	<i>Opera</i>	Ingolstadii 1543	511	korábban <i>Csinádi B. frateré</i>
4. <i>Albertus Magnus</i>	<i>Postilla</i>	Hagenau 1504–1505	614 615	<i>Gyöngyösi</i> Mátyásnak ajándékozta
5. <i>Sailly, Th.</i>	<i>Thesaurus litaniarum</i>	Coloniae 1600	132	1603 (javítva 1607-re) 1607-ben <i>Petrus Transilvanus Sári</i> Mátyás fraternek adta

Több ferences könyvgyűjtőtől csak egy-két kötet maradt fenn. Ezek névsorát s köteteit az alábbi kimutatásban közöljük. Azonosításuk megkönnyítése céljából nevük alatt feltüntetjük legmagasabb tisztségüket, vagy egyéb életrajzi adatukat. A kimutatás utolsó rovatában a könyv beszerzésére, egyéb tulajdonosaira vonatkozó fontosabb adatainkat sommázzuk.

I. possessor-jegyzék

Possessor	Cím	Kiadás helye, dátuma	Jelzet Ant.	Bejegyzés dátuma és egyéb adatok
<i>Almádapáti</i> Demeter 1558-ban Pápán guardián. Karácsonyi II.134.	<i>Nausea, F.: Catholicus catechismus</i>	Coloniae 1543	472	1555.— U. ez.: <i>Mágocsi</i> Jánosé
<i>Apaji</i> János Karácsonyi nem említi	<i>Thomas de Aquino: In Pauli epistolae commentaria</i>	Parisiis 1532	501	1592-ben <i>Mágocsi</i> János ajándékozta neki. — Korábban Georgius de Brayllée, 1558-ban <i>Mohácsi</i> Tamásé
	<i>Augustinus: In Psalmorum primam quinquagenam explanatio</i>	Lugduni 1519	686	1590. II. 1-én Egerben <i>Szegedi</i> Páltól vette
<i>Bihari</i> András Karácsonyi nem említi	<i>Haymo Halberstadiensis: In XII. prophetas minores enarratio</i>	Coloniae 1529	253	<i>Márton</i> fraternek, a szentjóbi prédikátornak adta
<i>Csiki</i> Mihály Karácsonyi nem említi	<i>Haymo Halberstadiensis: Homiliae</i>	(Köln) 1534	208	1563-ban kapta. U. ez.: a gyulafehérvári konventé
<i>Csinádi</i> B. Karácsonyi nem említi	<i>Schatzger, G.: Opera</i>	Ingolstadii 1543	511	U. ez.: <i>Gyöngyösi</i> Balázsé
<i>Dési</i> Lőrinc Karácsonyi nem említi	<i>Dionysius Carthusianus: Comment. in psalmos Davidicos</i>	Coloniae 1531	486	1542
<i>Enyedi</i> Miklós Karácsonyi nem említi	<i>Castellio, S.: Dialogorum sacrorum libri IV</i>	Budissinae 1571	244	<i>Ujlaki</i> Imre adta neki
<i>Gyöngyösi</i> János 1576-ban Gyöngyösön guardián	<i>Homiliarius</i>	Coloniae 1525	473	1573-ban <i>Gyulai</i> Gáspár adta neki
Karácsonyi II. 156.	<i>Opus, in quibus confutata veterum haereson... opinioniones</i>	Basileae 1528	473	

Possessor	Cím	Kiadás helye, dátuma	Jelzet Ant.	Bejegyzés dátuma és egyéb adatok
Gyöngyösi Mátyás Karácsonyi nem említi	<i>Albertus Magnus: Super Matthei evangelizare pos- tilla</i>	Hagenaw 1504— 1505	614— 615	Gyöngyösi Balázs fe- rencestől kapta. — U. ez 1518-ban Krasznay Bálint kle- rikusé, 1536-ban Márton jászberényi plébánosé
Gyöngyösi Vince	<i>Gregorius I.: Home- lie super Ezechi- elem</i>	Parisiis (1516?)	755	
1563-ban Szakolcán Karácsonyi II. 155.	<i>Nider, J.: De mer- catorum contrac- tibus</i>	(Paris, s. a.)	755	
	<i>Antonius Floren- tinus: Confessi- onale</i>	Venetiis 1511	721	
	<i>Savonarola, G.: Confessionale</i>	Venetiis 1507	721	
	<i>Opusculum multa- rum bonarum re- rum refertum, ut- sunt: Augustini meditationes</i>	Venetiis 1512	721	
György szakolcai klerikus	<i>Abdias. De historia certaminis apos- tolici</i>	(Köln) (post 1569)	167	Vencel fr. adta neki 1586-ban
Gyulai Ambrus 1570-ben Csíksom- lyón guardián Karácsonyi II. 27.	<i>Dionysius Carthusi- anus: In Pauli epistolas commen- taria</i>	Parisiis 1542	260	1559-ben Tövisi Imré- től kapta
	<i>Dionysius Carthusi- anus: In evan- gelium Matthaei enarratio</i>	Parisiis 1548	274	1559-ben Tövisi Imré- től kapta
	<i>Dionysius Carthu- sianus: In evan- gelium Iohannis enarratio</i>	Parisiis 1548	274	
	<i>Polygranus, F.: Postillae</i>	Coloniae 1570	79	Bécsben 2 forintért vette
Gyulai Gáspár 1574-ben Gyön- gyösön guardián Karácsonyi II. 62.			473	L. Gyöngyösi János alatt
Gyulai László Karácsonyi nem említi	<i>Clichtoveus, J.: Elu- cidatorium ecc- lesiasticum</i>	Basileae 1519	621	Valószínűleg Tövisi Imre adta neki

Possessor	Cím	Kiadás helye, dátuma	Jelzet Ant.	Bejegyzés dátuma és egyéb adatok
<i>Gyulai Márton</i> 1601-ben provinci- ális Karácsonyi I. 106.	<i>Marulič, M.: Evan- gelistarium</i>	Coloniae 1529	73	1592. Kötésen: Michael praepositus és az 1530. évszám
<i>Kamonczi Máté</i> 1538-tól a provin- cia jegyzője Karácsonyi II. 579.	<i>Eck, J.: Homiliari- um tomus I.</i>	(Köln) 1537	63	1555
<i>Kolozsvári János</i> Karácsonyi nem említi	<i>Rupertus Tuitien- sis: Comment. in Ioannis Apocalypsin</i>	NoreMBER- gae 1526	268	1553-ban 55 dénárért vette. U. ezt 1578-ban 50 dénárért vette Járfás Miklós püs- pöki plébános
<i>Kolozsvári Lőrinc</i> 1559-ben Nyirbá- torban guardián Karácsonyi II. 126.	<i>Cochlaeus, J.: De animarum pur- gatorio igne epi- tome</i>	Ingolstadii 1546	454	1569
	<i>Archintus, Ph.: Christianum de fide... edictum</i>	Ingolstadii 1546	454	
	<i>Petrus Venerabilis: Contra Heinri- cianorum... hae- reses epistolae</i>	Ingolstadii 1545	454	
	<i>Carvajal, L. de: De restituta theolo- gia</i>	Coloniae 1545	454	
	<i>Anselmus Cantuari- ensis: In omnes Pauli epist. enar- rationes</i>	Coloniae 1533	539	<i>Gyöngyösi Imre</i> 100 dénárért vette szá- mára
<i>Kövesdi Sebestyén</i> 1583-ban a széke- lyek lelkésze Karácsonyi II. 27.	<i>Petrus de Palude: Sermones... in- scripti Thesaurus novus</i>	Coloniae 1543	84	
<i>Losonczy Miklós</i> Karácsonyi nem említi	<i>Canones concilii provincialis Colo- niensis celebrati anno 1536</i>	(Köln) 1538	520	1578. — U. ezt 1561- ben <i>Gyulai Tamás</i> Gyöngyösön vette
	<i>Formula ad quam visitatio intra diocesim Colo- niensem exigitur</i>	(Köln) 1537	520	
<i>Márton fr., szent- jóni prédikátor</i>			253	<i>L. Bihari</i> Andrásnál
<i>Mihály ferences</i>	<i>Biblia</i>	(Bazel) 1504	740	1545-ben Némethiben írta be a nevét

Possessor	Cím	Kiadás helye, dátuma	Jelzet Ant.	Bejegyzés dátuma és egyéb adatok
Miskolczi Orbán 1552-ben Nagyszől- lősön guardián. Karácsonyi II. 186.	<i>Dionysius Carthu- sianus: In qua- tuor evangelistas enarrationes</i>	Coloniae 1533	527	U. itt: Ad usum f. V. d. N. = Nádasdi Bá- lint 1539
Nyári Balázs 1501-ben helytartó Karácsonyi I. 360.	<i>Regula beati p. nos- tri Francisci</i>	Brixiae 1502	711	
Szegedi Lukács 1490—1497 között provinciális a mariánus rend- ben Karácsonyi I. 73.	<i>Athanasius Ale- xandrinus: Opera</i>	Parisiis 1519	679	U. ez: 1544-ben Tamás pesti presbiteré. — 1597-ben Végh Bá- linté és barátaié
Szatmári Mátyás 1558-ban Medgyes- allyán guardián Karácsonyi II. 118.	<i>Castro, Alphonsus a: Adversus om- nes haereses libri XIII.</i>	Coloniae 1539	502	Később Szegedi Fe- rencé, majd a sza- kolczai, ill. a gyön- gyösi konventé
Szegedi Ferenc 1560-ban Egerben Karácsonyi II. 579.	<i>Galatinus, P.: De arcanis catholicae veritatis</i>	Orthonae 1518	624 502	L. Szatmári Mátyásnál
Székesfehérvári Pé- ter	<i>Eck, J.: Homiliae (Címlap hiány- zik)</i>	(ante 1554)	288	Ujlaki Ferenc egri püs- pöktől kapta 1554- ben
Székesfehérvári Péter és Tamás Karácsonyi nem említi	<i>Barletta, G.: Ser- mones</i>	Hagenae 1510	714	A Petrus de Albaregali névnel a Petrus Tho- masra javítva. 1522— 1597-ben Tolnai Ga- lambos Györgyé 1669-ben a gyöngyösi jezsuitáké. — Szá- mos bejegyzéssel
Turi Bertalan 1535-ben Boros- jenőn Karácsonyi II. 86.	<i>Petrus Lombardus: Quattuor senten- tiarum volumina</i>	Venetiis 1507	706	1528
Váradi József Karácsonyi nem említi	<i>Concilium provin- ciale Coloniense ... celebratum an- no 1536</i>	Venetiis 1541	184	
	<i>Enchiridion Chri- stianae institutio- nis in Concilio provinciali Colo- niensi editum</i>	Venetiis 1543	184	
	<i>Biblia</i>	Basileae 1530	423	1558. — 1557-ben Mind- szenti Andrásé

Possessor	Cím	Kiadás helye, dátuma	Jelzet Ant.	Bejegyzés dátuma és egyéb adatok
Vencel frater Karácsonyi nem említi	<i>Abdias. De historia certaminis apostolici.</i>	(Köln) (p.1569)	167	1586-ban a szakolezai monostorban fr. György klericusnak adta
Zákányi Balázs 1559-ben Gyöngyösön guardián Karácsonyi I. 418.	<i>Nausea, F.: Catholicus catechismus</i>	Antverpiae 1544	273	1546. Később Kelemen Adalberté

Több kötetben valamelyik rendház possessor-bejegyzése maradt fenn. Néhány ezek közül is már a XVI. században Magyarországon lehetett, a datálatlan bejegyzések esetében azonban ezt a tényt legfeljebb a rendházak megszűnésével lehet bizonyítani. A török csapatok által 1541-ben elfoglalt budai konvent³¹ és az 1591-ben megszűnt túróci jezsuita konvent könyvtárából az alábbi kötetek maradtak fenn a gyöngyösi antikva-állományban:

Possessor	Cím	Kiadás helye, dátuma	Jelzet Ant.	Bejegyzés dátuma és egyéb adatok
Budai ill. pesti konvent	<i>Theophylaktos: In quatuor evangelia enarrationes</i>	Basileae 1527	523	
	<i>Theophylaktos: In Pauli epistolas enarrationes</i>	Coloniae 1529	523	
Túróci (zsióváraljai) jezsuita konvent ³²	<i>Titelmann, F.: Compendium naturalis philosophiae libri XII</i>	Lugduni 1545	136	Később Miklós szakolcai plébánosé, 1611-ben Somlyai Mihály, majd Kállay Tamás ferenceseké
	<i>Peraldus, G.: Summa virtutum ac vitiorum</i>	Lugduni 1585	394	Később Miklós szakolcai dékáné, majd Somlyai Mihály ferencesé

A gyöngyösi könyvtár antikva-gyűjteménye tehát 43 XVI. századi ferences possessor 97 — egykorú tulajdonbejegyzéssel ellátott — kötetét őrizte meg. További három kötet származik az említett elpusztult rendházakból. A ferences könyvtulajdonosok többsége vezető pozíciót töltött be, de akadnak közöttük olyanok is, akiket Karácsonyi rendtörténete meg sem említ. A possessor-bejegyzések igazolják, hogy a provinciálisok hivatalukból adódó kötelességüknek tekintették, hogy a rend tagjait a szükséges könyvekkel ellássák.³³ Nemcsak saját használatukra, hanem rendtársaik számára is vásároltak tehát könyveket. De az is kitűnik a bejegyzésekből, hogy a ferencesek nemcsak a rend által rendelkezésükre bocsátott könyveket használták, hanem maguk is vásároltak, gyűjtöttek könyve-

ket. Külföldi útjaikat, tanulmányaikat rendszeresen felhasználták a szükséges könyvek beszerzésére.³⁴

A művek tartalmi megoszlásában a rend funkciója tükröződik. A középkori teológiai irodalom mellett a lelkészi munkánál nélkülözhetetlen írásmagyarázatok, prédikáció-gyűjtemények vannak többségben. A ferencesek a városoktól, művelődési központoktól gyakran távol fekvő kolostorokban működtek; a képzetlen falusi emberek között végzett pasztorációhoz elsősorban azokat a műveket hasznosíthatták, amelyek a prédikációk változatos és szemléletes összeállításához nyújtottak segítséget. Ezért maradtak fenn legnagyobb példányszámban az Európa-szerte népszerű beszédgyűjtemények, *Homiliariusok*, *Sermonesek*, *Postilla*-kötetek. Mivel nem oktatórend könyvtáráról van szó, azért érdekesebb, hogy a rendtagok között a klasszikus irodalom és a természettudományok iránt is volt érdeklődés. *Újlaki Imre Cicero, Homeros, Persius Aulus* művein kívül Heinrich *Stromer* és Johannes de *Lanczut* matematikai tractatusait tanulmányozhatta.³⁵ Andreas Ornitoparchus zeneelméleti munkáját bizonyára többen is olvasták, mert a ferencesek körében a zenei képzésnek és az egyházi énekkultúrának már a XVI. században komoly hagyományai voltak.³⁶

A rend szabályai és funkciója mellett a speciális hazai politikai-gazdasági körülmények is kihatottak a ferencesek könyvgyűjtésére. A török megszállás után kialakult válságos helyzet nemcsak *Nádasdi* Bálint tudományos ambícióinak vetett gátat, hanem a rend valamennyi tagját a mindennapi nehézségek leküzdésére kényszerítette.³⁷ A XVI. század közepén a török előrenyomulás és a protestantizmus diadalmas térhódítása következtében rohamosan pusztultak a ferences rendházak. Míg 1525-ben 73 magyarországi rendház működött, 1548-ban már csak 31, 1565-ben pedig 10 ferences kolostor volt az országban.³⁸ A török a hódolt-sági területeken csak a gyöngyösi és a szegedi kolostort tűrte meg,³⁹ de ezeknek is állandóan biztosítaniok kellett jóindulatát. E téren a gyöngyösi ferencesek rendkívüli óvatossággal és körültekintéssel jártak el. Nemcsak a török és a császári, hanem a magyar hatóságoktól is folyamatosan utalomleveleket szereztek be működésük és szabad mozgásuk biztosítására.⁴⁰ Így vált a gyöngyösi konvent a XVI. század folyamán a rend anyaházává, ahol az elpusztult kolostorok tagjai menedéket találtak. A korábban az Alföldön működő, vagy a felekezeti harcok során elüldözött ferencesek többsége Gyöngyösre húzódott vissza, s lehetősége szerint magával vitte könyveit is. Ezért maradt fenn a gyöngyösi könyvtárban számos nem gyöngyösi származású, vagy nem állandóan e városban tartózkodó ferences XVI. századi könyve.

A kolostorok pusztulásával párhuzamosan csökkent a ferences tulajdonban levő könyvállomány. Az 1581-ben Gyöngyösön tartott káptalan határozatainak 12. pontjában elrendelte a még meglévő könyvek fokozottabb védelmét. A határozat kimondta, hogy minden konvent köteles könyvtárat létesíteni, s állományáról jegyzéket készíteni, hogy a könyvek mindenki számára hozzáférhetőek legyenek, s ne kelljen azokat egyik rendházból a másikba szállítani.⁴¹ Hogy végrehajtották-e a még funkcionáló kolostorokban a határozatot, arról nincsenek adataink. A gyöngyösi könyvtár mindenestre megőrizte az oda menekített köteteket.

Az elmondottak után az sem meglepő, hogy számos XVI. századi világi könyvtulajdonos egy-két kötete is Gyöngyösön maradt fenn. Ezekről az egykori tulajdonosok betűrendjében az alábbi jegyzék ad áttekintést:

II. possessor-jegyzék

Possessor	Cím	Kiadás helye, dátuma	Jelzet Ant.	Bejegyzés dátuma és egyéb adatok
Almásy Pál esztergomi kanonok 1581—1608. Kollányi 186. ⁴²	<i>Haymo Halberstadiensis: In Pauli epistolae interpretatio.</i>	Coloniae 1531	228	1584.—1634-ben <i>Kárkay</i> János Nyitrán 35 dénárért vette.
András nagyernyei presbiter	<i>Nicolaus Gorranus: Commentaria in IV evangelia.</i>	Coloniae 1537	538	1566-ban <i>Mikó</i> Ferenc-től 1 forintért vette Oltszemén.
Anthonovics Mihály esztergomi kanonok 1563—1570. Kollányi 172	<i>Dionysius Carthusianus: Epistolarum ac evangeliorum enerratio.</i>	Coloniae 1542	420	1563.
Arnold György A családot I. Nagy Iván I. 66. ⁴³	<i>Königstein, Antonius a: Postillae.</i>	Coloniae 1540	82	1570-ben <i>Rosenperger</i> Györgynek ajándékozta. 1640-ben <i>Nicolaus Krssmányé.</i>
Bácsmegyei György egri kanonok Rupp II. 401. ⁴⁴ Leskó IV. 187. ⁴⁵	<i>Aristoteles: De historia animalium.</i>	Venetiis 1545	153	1593.—1688-ban <i>Basilides</i> Pálé.
Baghy Kelemen gyöngyösi polgár Kollányi 236.	<i>Biblia.</i>	Basileae (1526)	458	1589-ben <i>Sárosi</i> Mihály ajándékozta neki.
Bajmóczy György	<i>Catechismus ex decreto concilii Tridentini.</i>	Venetiis 1579	10	1600.
Báthory András szabolcsi főispán, országos főkapitány Nagy Iván I. 222.	<i>Psalterium.</i>	Lugduni 1538	314	1545-ben vette <i>Nádasdi</i> Bálintnak.
	<i>Anselmus: In Pauli epistolae enarrationes.</i>	Coloniae 1533	496	1546-ban vette <i>Nádasdi</i> Bálintnak.
	<i>Nausea, F.: Sermones.</i>	Coloniae 1536	495	1546-ban vette <i>Nádasdi</i> Bálintnak.
	<i>Fabri, J.: Homiliae</i>	Coloniae 1541	493	1546-ban vette <i>Nádasdi</i> Bálintnak.
Benedek presbiter	<i>Guillelmus Parisiensis: Postilla.</i>	Venetiis 1512	671	<i>Szelevényi</i> Pálnak adta el. — Korábban <i>Budai</i> Istváné. Később <i>Sajchich</i> Gergelyé.
<i>Budai</i> István váci kanonok. 1539. <i>A váci egyházmegye történeti névtára</i> II. Vác, 1917. 712.			671	L. <i>Benedek</i> presbiter-nél.
Darvas Ambrus A családot I. Nagy I. III. 242.	<i>Biblia. Pars VI.</i>	(Basel 1504)	738	1510.
Debreceni Mihály 1594-ben Magyarbélén említik. Nagy I. III. 263.	<i>Pseudo-Albertus Magnus: Compendium theologicæ veritatis.</i>	Venetiis 1510	707	1648-ban a gyöngyösi jezsuitáké. — 1569-ből magyar bejegyzés.

Possessor	Cím	Kiadás helye, dátuma	Jelzet Ant.	Bejegyzés dátuma és egyéb adatok
Debreceni Mihály 1594-ben Magyar- béli említik Nagy I. III. 263.	<i>Hieronymus: Selec- tiores epistolae.</i>	Viennae 1520	707	1648-ban a gyöngyösi jezsuitáké. — 1569- ből magyar bejegy- zés.
Dubovszky Mihály esztergomi kano- nok 1567—1577. Kollányi 174.	<i>Polygranus, F.: Postillae. Pars I.</i>	Coloniae 1562	78	
Duló Tamás Hont megyei csa- lád. Nagy I. III. 416.	<i>Adelphus, J.: Se- quentiarum lucu- lenta interpre- tatio.</i>	Argentorati 1513	777	Tárkányi asszonytól, Kun András felesé- gétől vette 1586-ban.
II. Ferenc pálos- rendi prior gene- rális. Kisbán II. 436. ⁴⁶	<i>Dionysius Carthu- sianus: In IV evangelistas enar- rationes.</i>	Coloniae 1538	468	1546.
Fönényi Pál eszter- gomi kanonok 1579—1580. Kollányi 185.	<i>Gesner, C.: Lexi- con Graecolati- num.</i>	Basileae 1545	518	1578. május 3-án Bécs- ben 50 krajcárért vette.
Georgius Theutoni- cus de Ungaria.	<i>Amanellus de Cla- ris Aguis: Casus speciales.</i>	(Köln 1511?)	756	1516-ban vette.
	<i>Modus legendi ab- breviaturas.</i>	(Köln c.1507)	756	
	<i>Flores legum.</i>	Coloniae 1507	756	
	<i>Carolus IV.: Aurea bulla.</i>	(Köln, c. 1507)	756	
	<i>Laurentius, B.: Casus.</i>	Coloniae 1506	756	
	<i>Augustinus: De spiritu et litera.</i>	(Köln) 1530	110	
Gervasius Miklós plébános	<i>Augustinus: De gratia et libero arbitrio.</i>	Coloniae 1530	110	
	<i>Augustinus: De fi- de et operibus.</i>	(Köln) 1533	110	
	<i>Witzel, G.: Metho- dus concordiae ecclesiasticae.</i>	Lipsiae 1537	110	
	<i>Guillelmus Parisi- ensis: Postille maiores.</i>	Lugduni 1525	759	A kötés Nicolaus Ger- vasius presbiter de Kech költségén Te- legdi Miklós pécsi püspök nyomdájá- ban készült.
	<i>Ambrosius: Com- ment. in Pauli epistolae.</i>	Antverpiae 1540	575	U. ezt 1551-ben Ná- dasdi Bálint Párizs- ban vette.

Possessor	Cím	Kiadás helye, dátuma	Jelzet Ant.	Bejegyzés dátuma és egyéb adatok
Gönczi Gáspár 1578-ban Abaúj- megyében címeres levelet nyert. Kempelen IV. 351. ⁴⁷	<i>Brentz, J.: Tomus I. homiliarum in evangelium Lu- cae.</i>	Basileae 1544	456	Később Szöllösi Jánosé.
Gyulai Tamás			520	L. Losonczi Miklós fe- rencsnél.
Halasi Pál	<i>Possevino, A.: Atheismi Luthe- ri...refutatio.</i>	Vilnae 1586	789	Szabó Károly bibliog- ráfiájában nem em- lített RMK-mű.
Haczius Márton	<i>Liber Jesu filii Syrach.</i>	Viennae 1519	358	
	<i>Basadona, J.: De veriori mortali- um fine ac foeli- citate, dialogus.</i>	Venetiis 1518	358	
	<i>Morus, Th.: (Uto- pia).</i>	Basileae 1518	358	
Henckel, János II. Lajos özve- gyének udvari papja. Színnyei IV. 694. ⁴⁸	<i>Hieronymus: Sex- tus-septimus to- mus operum.</i>	Basileae 1525	529	
Horkovics György A családot I. Nagy Iván V. 140.	<i>Schoepper, J.: Con- ciones in epi- stolas et evan- gelia.</i>	Coloniae 1570	239	1578.
	<i>Schoepper, J.: In- stitutionis Chri- stianae...sum- ma.</i>	Coloniae 1569	239	
Imre, papi plébános	<i>Remigijs Antissio- dorensis: Enarra- tionum in psal- mos liber unus.</i>	Coloniae 1536	476	1551-ben Kisvárdán vette.
	<i>Ambrosius Autper- tus: In Iohannis Apocalypsim lib- ri X.</i>	Coloniae 1536	476	
Illanthy János gyöngyösi lelkész Bachó 54.	<i>Huswirth, J.: En- chiridion artis numerandi.</i>	Coloniae 1529	137	U. ez: Gyöngyösi Jánosé és barátaié. (XVII. századi bejegyzés.)
	<i>Regius, U.: Utri- usque arithme- ticae epitome.</i>	Argentorati 1536	137	
	<i>Faber Stapulensis, J.: Arithmetica speculativa Bo- eti.</i>	Basileae 1536	137	

Possessor	Cím	Kiadás helye, dátuma	Jelzet Ant.	Bejegyzés dátuma és egyéb adatok
Wlanchy János gyöngyösi lelkész Bachó 54.	<i>Johannes de Sacro- bosco: De sphaera.</i>	Vitebergae 1536	137	U. ez: Gyöngyösi Jánosé és barátaié. (XVII. sz.)
	<i>Purbachius, G.: Theoricae novae planetarum.</i>	Vitebergae 1535	137	
	<i>Mithob, B.: Annuli cum sphaerici tum mathematici usus et structura.</i>	Marpurg 1536	137	
	<i>Euclides: Elementa geometriae — Purbachius, G.: Arithmeticae pra- cticae.</i>	Vitebergae 1536	137	
	<i>Hanapus, N.: Exemplorum om- nium s. scrip- turae.</i>	Tubingae 1533	106	
	<i>Herborn, N.: Loco- rum communi- um. . enchiridion.</i>	Coloniae 1529	106	
	<i>Witzel, G.: Postilla.</i>	Coloniae 1557	418	
Szakolczay Márton egri kanonok János, szolnoki plébános	<i>Bernardus Clara- vallensis: Sermo- nes. — Gilbertus de Hoylandia: Su- per Cantica ser- mones.</i>	Lugduni 1520	675	1582. — Később a fü- leki konventé. 1566.
	<i>Rupertus Truistiensis: Commentariorum in Apocalypsin libri XII.</i>	NoreMBER- gae 1526	268	1578-ban 50 dénárért vette. — 1553-ban Kolozsvári János fe- renceseé.
Járfás Miklós püspöki plébá- nos. Bachó 66.	<i>Piccolomini, A.: In Galeni de hu- moribus commen- tarii.</i>	Parisiis 1556	254	1576.
Jászay Mihály	<i>Morbi Gallici curan- di ratio.</i>	Lugduni 1536	254	
Kapronczai László esztergomi kano- nok. Kollányi 176.	<i>Königstein, Anto- nius a: Postillae.</i>	Coloniae 1532	71	1573-ban Merchoi (?) Istvánnak adta.
Kádas Benedek A családót l. Nagy Iván VI. 14.	<i>Eck, J.: Homiliae.</i>	(Augsburg) 1534	550	1580-ban Gyöngyösön vették tőle 1 forint 50 dénárért.
Kaza Balázs	<i>Nicolaus de Blony: Tractatus de sac- ramentis.</i>	Argentine 1512	702	(15)88. — U. ez.: Pan- kotay Pálé.

Possessor	Cím	Kiadás helye, dátuma	Jelzet Ant.	Bejegyzés dátuma és egyéb adatok
	<i>Sibylla, B.: Speculum peregrinarum questionum.</i>	Lugduni 1521	785	U. ezt <i>Zolnay</i> János 37 dénárért vette <i>Kopas</i> (?) Gergelytől.
<i>Kókay Péter</i>	<i>Psalterium Davidis.</i>	Vratislaviae 1565	51	1572.—1601-ben <i>Gregorius Literatusé.</i>
<i>Komjáti István</i>	<i>Pseudo-Augustinus: Meditationes.</i>	Lugduni 1587	40	
<i>Koncsek György</i> 1570-ben említi	<i>Irenaeus: Contra haereses.</i>	Parisiis 1545	284	1583.
<i>Nagy Iván VI.</i> 331.	<i>Philo, S.: In Canticum Canticorum interpretatio.</i>	Parisiis 1537	284	
<i>Krassoí András</i>	<i>Uchanski, J.: Brevis augustissimi ... missae sacrificii... contra impium Stancari ... scriptum, assertio.</i>	Coloniae 1577	116	1585-ben Kolozsvárott 40 dénárért vették tőle.
	<i>Staphylus, F.: De M. Lutheri discordia opuscula.</i>	Coloniae 1579	116	
	<i>Pisanus, A.: De continentia et abstinentia.</i>	Coloniae 1579	116	
<i>Krasznay Bálint</i> klerikus	<i>Albertus Magnus: Super Mathei evangelizare postilla.</i>	Haganaw 1504—5	614 615	1518.—1536-ban <i>Márton</i> jászberényi plébánosé. — Fr. <i>Gyöngyösi</i> Balázsé, ill. <i>Gyöngyösi</i> Mátyás ferencesé.
<i>Kuthassy János</i> győri püspök. Kollányi 178.	<i>Stapleton, T.: Promtuarium catholicum.</i>	Coloniae 1594	211	1595-ben <i>Pethő</i> Mártonvárad püspöknek ajándékozta. — 1629-ben a nagy-szombati jezsuita kollégiumé.
<i>Liszi János</i> győri püspök <i>Nagy Iván VII.</i> 145.	<i>Hozysz, S.: Confessio catholicae fidei.</i>	Viennae 1560	506	Még mint kancellár ajándékozta <i>Mágócsi</i> János ferencesnek. — 1560-ban Liszi Sebestyéné.
<i>Liszi Sebestyén</i> kancelláriai jegyző <i>Nagy Iván VII.</i> 145.			506	L. Liszi Jánosnál.
<i>Márton</i> jászberényi plébános.			614 615	1536. L. <i>Krasznay</i> Bálintnál.
<i>Merchoi István</i>			71	L. <i>Kapronczai</i> Lászlónál.

Possessor	Cím	Kiadás helye, dátuma	Jelzet Ant.	Bejegyzés dátuma és egyéb adatok
<i>Mensat(oris)</i> Dániel Árva megyéből A családot említi Rizner III. 193. ⁴⁹	<i>Andreas Eborensis: Sententiae et exempla.</i>	Parisiis 1569	267	(15)86-ban Wittenbergben 1 forintért vette. — 1624-ben Sári Péteré. — Sári László füleki ferencesé.
<i>Mezőkövesdi</i> Ádám ungvári archidíakonus	<i>Titelmann, F.: Sectio I—II. elucidationis in Psalmos.</i>	Lugduni 1556	334 335	1570-ben Mohácsi Tamás ferencesre hagyományozta.
<i>Miklós</i> szegedi presbiter	<i>Nicolaus de Blony: Tractatus de sacramentis officiis.</i>	Argentine 1503	652	
<i>Mikó</i> Ferenc oltszemi nemes Nagy I. VII. 481.			538	L. András nagyernyei presbiternél.
<i>Mindszenti</i> András esztergomi kánok 1567—1577. Kollányi 174.	<i>Biblia.</i>	Basileae 1530	423	1557.—1558-ban Váradi József ferencesé.
<i>Némethy</i> András	<i>Eder, G.: Catechismus catholicus.</i>	Coloniae 1569	145	1567.
<i>Nyarády</i>	<i>Institoris, H.:— Sprenger, J.: Malleus maleficarum.</i>	Nurenberge 1519	768	Váradon vette 40 dénárért. 1618-ban Révay László Raksányi Andrásnak adta.
<i>Oláh</i> Miklós esztergomi érsek Kollányi 132.	<i>Johannes Chrysostomus: Opera I—V.</i>	Basileae 1539	534	1546. 1611-ben Thurzó Györgyé, 1704-ben Fándly Mátyásé, majd a kassai konventé. 1805-ben Ambrózy Eusztaché.
<i>Pálffy</i> István gr. gyöngyösi földbirtokos	<i>Homiliarius.</i>	Coloniae 1539	536	1573-ban Gyöngyösön 88 dénárért vette.
<i>Pankotay</i> Pál A családot említi Nagy Iván IX. 107.			702	L. Kaza Balázsnál.
<i>Pethry</i> Miklós veszprémi kánok <i>Monumenta Romana Episcopatus Veszprimensis.</i> Szerk.: Lukács József. Budapest, 1907. IV. köt. 162. és 300. l.	<i>Erasmus: Tomus I. paraphraseon in Novum Testamentum.</i>	Basileae 1524	415	1524.
<i>Pethő</i> Márton váradi püspök 1587. Kollányi 183.			211	L. Kuthassy Jánosnál.

Possessor	Cím	Kiadás helye, dátuma	Jelzet Ant.	Bejegyzés dátuma és egyéb adatok
Radéczy István egri püspök 1572. Kollányi 159.	<i>Paiva de Andrade,</i> D.: <i>Defensio Tri-</i> <i>dentinae fidei ca-</i> <i>tholicae.</i>	Ingolstadii 1580	263	1582-ben <i>Mágócsi</i> Já- nos ferencesnek aján- dékkozta.
	<i>Stapleton, T.: Uni-</i> <i>versa iustificati-</i> <i>onis doctrina ho-</i> <i>die controversa.</i>	Parisiis 1582	541	1582. X. 14-én Po- zsonyban <i>Mágócsi</i> János ferencesnek ajándékozta. — Ké- sőbb a szakolczai konventé.
	<i>Stapleton, T.: Prin-</i> <i>cipiorum fidei</i> <i>doctrinalium de-</i> <i>monstratio metho-</i> <i>dica.</i>	Parisiis 1582	541	
Rizzano, Franciscus Josephich zenggi püspök 1541. Gams 389. ⁵⁰	<i>Píghius, A.: De lí-</i> <i>bero hominis ar-</i> <i>búrio libri X.</i>	Coloniae 1542	507	
Rosenperger György <i>Sajchich</i> Gergely			82 671	L. <i>Arnold</i> Györgynél. L. <i>Benedek</i> presbiter- nél.
Sárosi Mihály <i>Scholz</i> János	<i>Blasius eremita Pau-</i> <i>linus: Salutare</i> <i>paraeneses de epis-</i> <i>tolis et evangelíis.</i>	Cracoviae 1542	458 194	L. <i>Baghy</i> Kelemennél. <i>Tamás</i> karthauzinak, a lechniczi kolostor concionatorának ajándékozta.
Sidnics (Sidnith) Miklós jászberényi, majd gyöngyösi plébá- nos. Bachó 66, 121.	<i>Dionysius Carthusi-</i> <i>anus: In evange-</i> <i>lium Iohannis</i> <i>enarratio.</i>	Parisiis 1542	309	1596. 1569.
Sirini Mihály esztergomi kano- nok Kollányi 171.	<i>Catechismus Roma-</i> <i>nus.</i>	Dilingae 1567	223	
Szántó (Arator) István jezsuita tanár, író. Szinnyei I. 242.	<i>Rerum a Societate</i> <i>Iesu in oriente</i> <i>gestarum volu-</i> <i>men.</i>	Coloniae 1574	313	1588. május 30-án aján- dékkozta neki <i>Báthory</i> Zsigmond fejedelem chirurgusa.
Szegedi Pál egri prépost Leskó 248.	<i>Eder, G.: Malleus</i> <i>haereticorum.</i>	Ingolstadii 1580	261 686	1580-ban Pozsonyban 75 dénárért vette. — 1771-ben a gyöngyö- si konventé. L. <i>Apaji</i> Jánosnál
Szikszai (Hellopeus) Bálint református lel- kész, író. Szinnyei XIII. 870.	<i>Stobaios: Senten-</i> <i>tiae.</i>	Tiguri 1559	516	Debreceni polgároktól 2 tallérért vette Kötésén V. H. Z. szig- nó és az 1567-es év- szám.

Possessor	Cím	Kiadás helye, dátuma	Jelzet Ant.	Bejegyzés dátuma és egyéb adatok
<i>Szlatinai</i> (?) „slattijani” Ambrus	<i>Haymo Halberstadiensis: Homiliae.</i>	Coloniae 1540	233	1553-ban vette.
<i>Tamás</i> karthauzi, a lechniczi kolostor concionatora.			194	L. Scholz Jánosnál.
<i>Tamás</i> pesti presbiter			679	L. I. sz. jegyzéken <i>Segesdi</i> Lukács ferencesnél.
<i>Tolnai Galambos</i> György			714	L. I. sz. jegyzéken <i>Székesfehérvári</i> Péter és <i>Tamás</i> ferencesnél.
<i>Ujlaki</i> Ferenc egri püspök 1554. Gams 368.			288	L. I. sz. jegyzéken <i>Székesfehérvári</i> Péter ferencesnél.
<i>Végh</i> Bálint			679	L. I. sz. jegyzéken <i>Segesdi</i> Lukács ferencesnél.
<i>Zolnay</i> György Nagy Iván (XII. 421.) <i>Zolnay Steckel</i> György Zólyom megyei alispánt említi.	<i>Brunfels, O.: Pandectarum veteris et novi testamenti libri XII.</i>	Strassburg (1527?)	74	1669-ben <i>Benedicti</i> Mátyásé.
	<i>Brunfels, O.: Loci evangeliorum.</i>	Strassburg (1529?)	74	
	<i>Brunfels, O.: Catalogi virorum illustrum veteris et novi testamenti.</i>	Strassburg (1527?)	74	
<i>Zolnay</i> János			785	L. Kaza Balázsnál.

Végül bizonyíthatóan már a XVI. században Magyarországon voltak az alábbi kötetek:

<i>Nausea, F.: Evangelicae veritatis homiliarum centuriae tres.</i> Coloniae, 1532.	478	1534-ben Kassán vették.
<i>Guillelmus Parisiensis: Postilla.</i> Basileae, 1521.	703	1556-ból magyar bejegyzés.
<i>Schoepper, J.: Conciones in epistolas et evangelia dominicalia.</i> Coloniae, 1570.	210	1576-ban Nagyszombaton 2 taléért vették (a possessor nevét kitörölték).
<i>Biblia,</i> Lugduni, 1537.	560	1577. ápr. 1-én Pozsonyban írt latin bejegyzés.
<i>Caesarius, J.: Dialectica,</i> Coloniae, 1529.	176	1584-ben besztercebányai possessornál.
<i>Hegendorff, Ch.: Isagoge de recto decem praedicamentorum usu.</i> Hagenoae, 1529.		

A II. számú kimutatás szerint a gyöngyösi antikva-gyűjtemény néhány neves XVI. századi könyvgyűjtő és író egykori könyveit is megőrizte. Ismert könyvgyűjtő a klasszikus műveltségű *Henckel János, II. Lajos* özvegyének, *Mária* királynénak udvari papja. Könyvei egy részét *Leudeschit* György szepesi kanonoktól, ill. *Thurzó* Zsigmond váradi püspöktől örökölte, de maga is buzgón fejlesztette gyűjteményét a Krakkóban, Bécsben, Budán, Páduában és Velencében vásárolt kötetekkel.⁵¹ Könyvtára nagyságáról nincsenek pontos adataink. *Varjú* Elemér a gyulafehérvári *Batthyány*-könyvtár kézirat és ősnymtatvány-állományából 2 kódexét és 33 nyomtatványát publikálta.⁵² A gyöngyösi könyvtárban *Hieronymus* műveinek 6. kötete maradt fenn az 1525. évi gondos bázeli kiadásban *Henckel* János tulajdonbejegyzésével. *Hieronymus* a külföldi és magyar humanisták egyaránt nagyrabecsülték klasszikus műveltségéért és kitűnő bibliafordításáért.⁵³ Csaknem valamennyi magyar humanista könyvtárában megvolt egy-két munkája.⁵⁴ A gyöngyösi könyvtárban levő bázeli kiadás szerint az *Erazmusszal* és *Melanchthonnal* baráti kapcsolatban álló tudós *Henckel* János is érdeklődéssel olvasta műveit.⁵⁵

Az egyik legjelentősebb XVI. századi könyvgyűjtőtől, *Oláh* Miklós esztergomi érsektől, *Johannes Chrysostomus* öt kötetes bázeli *Opera*-kiadása maradt fenn a gyöngyösi könyvtárban. A rendkívül szép kiállítású kötetek könyvtörténeti értékét jelentősen fokozza az a körülmény, hogy egykori tulajdonosuktól kevés könyv maradt ránk. *Oláh* Miklós híres bécsi könyvtárát *Liszi* Jánosra és fiára hagyta, s csak később került e gyűjtemény 13 kötete a kismartoni ferences kolostorba. Még kevesebb könyv maradt fenn nagyszombati gyűjteményéből, amelynek nagy részét a szegénysorsú tanulók között osztotta szét.⁵⁶ *Oláh* Miklós egyik könyvét nemrég ismertük fel a Széchenyi Könyvtár antikva-gyűjteményében. A nyolcadretű könyv három XVI. századi nyomtatványt foglal magában (Ant. 6685).⁵⁷ Szép, arabeszkos díszítésű barna bőrkötésének tábláira a NICOLAI OLAHI ARCHIEPISCOPI STRIGONIENSIS feliratot és az 1559-es évszámot aranyozták.

A *Chrysostomus*-kiadást *Oláh* Miklós 1546-ban zágrábi püspök és kancellár korában szerezte meg. A mű 1611-ben *Thurzó* György nádor birtokában volt, 1704-ben pedig *Fándly* Mátyás adományozta azt a kassai ferences rendháznak. A kassai konvent feloszlata után a köteteket *Ambrózy* Eusztách ferences Gyöngyösorosziába vitte, ahol plébánosként működött. Halála után kerültek *Oláh* Miklós egykori kötetei a gyöngyösi ferences könyvtárba.⁵⁸

A XVI. századi prédikátor-írókhoz tartozó *Szikszai Hellopoeus* Bálinttól *Stobaios Sententiae* című munkájának ugyancsak értékes bázeli kiadását őrzi e gyűjtemény. *Szikszai Hellopoeus* Wittenbergben és Genfben végezte egyetemi tanulmányait, ahonnan 1567-ben tért haza.⁵⁹ A *Stobaios*-köteten látható V. H. Z. szignó és az 1567-es évszám tanúsága szerint az igényes könyvgyűjtőkhöz tartozott. Debreceni polgároktól vásárolt könyvének szép német reneszánsz disznóbőrkötésére nevének kezdőbetűit és a vásárlás dátumát is rányomatta.

Más szempontból érdekes *Szántó Arator* István Gyöngyösön fennmaradt kötete. A neves bibliafordító jezsuita író külföldi tanulmányai és működése után 1579-ben tért haza. Kolozsmonostoron, Váradon, majd Gyulafehérvárott tartózkodott, ahonnan a jezsuiták száműzését elrendelő megyesi gyűlés (1588. dec. 8.) után neki is távoznia kellett. Ekkor a sellyei konvent vezetését bízták rá, majd annak megszűnése után Znióváraljára költözött. 1605-ben *Bocskai* István hajdúinak

*Simm Nicolai Olahj. E. Zagrabien
Cancellarij Hungariae & Sclav
Vice R. R. R. S.*

Comit Georgius Thuroczy Comes palatinus de Hunnia, Regi Hungariae Galatensis 1611

QVARTVS TOMVS OPE

RVM DIVI IOANNIS CHRYSOSTOMI AR

CHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI CONTINET

in omnes D. PAVL I epistolas expositionem, eamq; aut ruper uersam,

aut ad Græcum exemplar collatam, unâ cum opusculis in eun-

dem Apostolum elucidatis, quorum catalogum

sequens pagina complectitur.

Ev riodo epi.

*Ex pia miton hion. sed Viriabilis conuenta. Caput
ex Muis. 1611. 1 Octobr 1604.*

M. S. G. S. G. S.

Nil arduum facis.

BASILEAE, MENSE FEBRVARII

Anno M. D. XXXIX.

Oláh Miklós esztergomi érsek és Thurzó György nádor tulajdonbejegyzése Johannes Chrysostomus: Opera. T. IV. Bâzel, 1539. Ant. 534.

1579-ben *Telegdi* Miklós nagyszombati tipográfiájában készült kötés a tulajdonos, *Nicolaus Gervasius* plébános, nevének kezdőbetűivel. Ant. 759.

Ujlaki Imre ferences provinciális értékes kötetének egyik műve. *Andreas Ornithoparchus: Musice activae micrologus.* Lipse, 1519. Ant. 356.

tetei önmagukban is jelentősen kiegészítik a korukbeli könyvgyűjtésre vonatkozó ismereteinket. Művelődéstörténeti szempontból mégis értékesebbek számunkra azok a könyvek, amelyeket hazai polgárok vásároltak és használtak. A XVI. századi köznemesi és polgári rétegek olvasmányairól ugyanis sokkal gyérebbek az adataink. A gyöngyösi possessor-bejegyzésekből ilyen szempontból is érdekes tanulságok adódnak. *Jászay Mihály* 1576-ban a morbus Gallicusról szóló traktatust és *Arcangelo Piccolomini Galenus* kommentárját olvasta. A Kecskemétről menekült *Illanchy János* gyöngyösi lelkész pedig a tudománytörténeti szempontból egyik legjelentősebb kötetet mondhatta magáénak. Ez utóbbi a XVI. századi matematikai irodalom olyan kitűnő művelőinek munkáit foglalja magában, mint *Huswirth, Regius, Mithob, Purbachius* és *Faber Stapulensis*, akit a reformációhoz való vonzódása miatt űztek el a Sorbonne-ról. A bibliofil igényesség terjedését mutatja *Nicolaus Gervasius* plébános kötetéstörténeti szempontból érdekes bejegyzése, amely arról

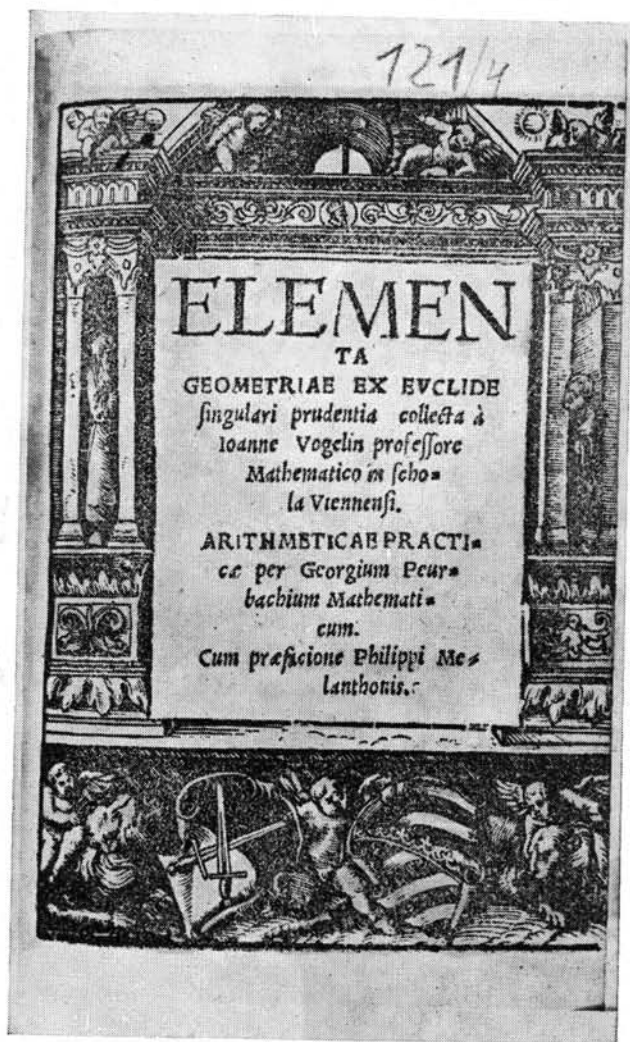
támadásakor innen menekült Olmützbe, irodalmi munkássága azonban a feldúlt znióváráljai kolostorban pusztult.⁶⁰ A gyöngyösi ferences könyvtárba került kötet az erdélyi fejedelmi udvarhoz fűződő kapcsolatát dokumentálja: 1588. május 30-án *Báthory* Zsigmond erdélyi fejedelem chirurgusától kapta ezt a jezsuiták működését tárgyaló munkát (Ant. 313) ajándékba. A könyv 1616. május 14-én már a gyöngyösi konvent tulajdonában volt.

E sommázó áttekintés során is ki kell emelnünk, hogy olyan neves könyvgyűjtő főpapok kötetei is fennmaradtak a gyöngyösi antikva-gyűjteményben, mint *Kuthassy János* győri, *Pethő Márton* váradi, *Radéczy István* egri, *Liszi János* győri és *Rizzano* zenggi püspök.

A XVI. századi magyar írók és bibliofil főpapok említett kö-

emlékezik meg, hogy egyik könyvét (Ant. 759) 1579-ben *Telegdi* Miklós nagy-szombati tipográfiájában köttette be. A vaknyomásos díszítéssel borított fehér disznóbőr-kötésen az N. G. szignó és a kötetés évszáma látható. A közreadott két possessor-jegyzék utolsó rovata számos figyelmet érdemlő adatot közöl a megnevezett könyvek vételáráról, kötéseiről.

Vizsgálódásaink során csupán a possessor-bejegyzésekkel foglalkoztunk, mert azokat a köteteket akartuk felkutatni, amelyek már a XVI. században bizonyíthatóan Magyarországon voltak. A gyöngyösi antikva-gyűjteményben 43 ferences possessor 97 kötetéről és 74 világi könyvtulajdonos 56 könyvéről sikerült ezt megállapítani. A XVI. századi magyarországi könyvgyűjtésre vonatkozó irodalom az itt számba vett 117 possessor többségét nem ismer-te, vagy legalább is Gyöngyösön fentmaradt köteteiket nem regisztrálta. A gyöngyösi antikva-állomány legré-gibb tulajdonosainak névjegyzékével tehát je-lentősen gazdagodott XVI. századi könyv-gyűjtőink száma. Nem kevésbé érdekes tanul-ság adódott a datált pos-sessor-bejegyzések viz-sgálatából. E bejegyzések ugyanis azt mutatják, hogy a legtöbb könyv pár évvel, de legkésőbb néhány évtizeddel meg-jelenése után magyaror-szági olvasó kezében volt. A könyvgyűjtés te-hát a XVI. századi ked-vezőtlen történeti és gaz-dasági adottságok elle-nére sem szűnt meg hazánkban. Ellenkező-leg: a gyöngyösi antik-va-állomány bejegyzései éppen azt bizonyítják, hogy a könyvek gyűjté-

Melanthy János gyöngyösi lelkész tudománytörténeti értékű műveket tartalmazó kötetének egyik nyomtatványa. *Euclides: Elementa geometriæ*. Wittenberg, 1536. Ant.137.

se fokozatosan terjedt, de már nemcsak a tehetős főpapok és tudományos ambíciójú humanisták között, hanem a jóval szerényebb javakkal rendelkező ún. kolduló szerzetesek, a középnemesek és a polgárok körében.

Jegyzetek

Itt említjük meg, hogy a gyöngyösi könyvtár antikva-gyűjteményéről Budapesten korszerű katalógusok készültek. A két példányban felállított katalógusok Gyöngyösön és a Széchenyi Könyvtár Régi és Ritka Nyomtatványok Tárán tájékoztatják a kutatókat a gyöngyösi könyvtár XVI. századi nyomtatványairól. A gyűjtemény katalogizálását *Vekerdí József* végezte.

1. *Bán Imre: Az Országos Széchenyi Könyvtár Gyöngyösi Tudományos Könyvtára. = Magy. Könyvszle. 1955. 146.1.*
2. *A Gyöngyösi Kódex. Kiadta Melich János. Bp. 1898. Melich János: A gyöngyösi glosszák. = Nyelvtud. Köz. 1898. 304—324.1. Melich János: A gyöngyösi latin—magyar szótár-tördék. Bp. 1898. A Gyöngyösi tordalék. Kiadta: Alszeghy Zsolt. Gyöngyös, 1914. Az ősnymotatványgyűjtemény egyik legértékesebb darabjáról, Antonínus Florentínus Confessionáléjának 1477. évi magyarországi kiadásáról 1. Soltész Zoltánné: A második magyarországi ősnymomda nyomai. = Magy. Könyvszle. 1958. 153. Guillelmus Parisiensis: Postilla super epistolam et evangelia c. művének 1512. évi velencei kiadásáról. 1. Borsá Gedeon: Adalékok a középkori budai könyvkereskedők történetéhez. = Magy. Könyvszle. 1955. 296—298.*
3. *A pécsi, egri és gyöngyösi könyvtárakról. = Magy. Könyvszle. 1880. 187.1. Bán im. 145—146.1.*
4. *Kollányi Ferenc: Magyar ferenczrendiek a XVI. század első felében. = Századok. 1898. 320—323.1.*
5. *Karácsonyi János: Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig. Bp. 1922—24. II. k. 581.*
6. *Gyárfás Tihamér: Egy magyar művészcsalád a XVI. században. = Kath. Szle. 1908. 1154—1155.*
7. *U. o.*
8. *Karácsonyi II. 581.*
9. *U. o.*
10. *Jegyzetkönyve elé ezt írta: Sarcinulas fero per fratrem Valentinum Nadasdinum propriis manibus mihi Parisiis pro sua labili memoria stipanda impositas anno gratie millesimo, quingentesimo, quinquagesimo primo. Karácsonyi II. 581.*
11. *Életrajzi adatait 1. Karácsonyi II. 53, I. 419, II. 581.*
12. *Történelmi Tár, 1891. 340. A jegyzéket közli: Egyháztörténelmi emlékek a magyarország hitújítás korából. Szerk.: Bunyitay V., Rapaics R., Karácsonyi J. Bp. II. köt. 1904. 531—534. 1. Karácsonyi II. 581. Bachó (Dezséri) László: Gyöngyös város a török hódoltság idejében. Gyöngyös, 1941. 74. 1.*
13. *Az ősnymotatványok possessor-bejegyzéseit ugyanis Horváth Antal Tibor és Pataki Vidor dolgozta fel a magyar könyvtárakban őrzött ősnymotatványok központi katalógusának előkészítő munkálatai során. Az anyaggyűjtés egyelőre nem került publikálásra.*
14. *Egyháztörténelmi emlékek. V. köt. 611. 1.*
15. *Kollányi i. m. = Századok. 1898. 719. 1.*
16. *Életrajzi adatait 1. Karácsonyi II. 27, 164, 36, 207, 62, 164. U. o. I. 422. 1.*
17. *Életrajzi adatait 1. Karácsonyi I. 427, 422, 428—432. 1.*
18. *Zenei Lexikon. Bp. 1930—31. II. 291. 1.*
19. *Grove's Dictionary of music and musicians. Vol. VI. London, 1954. 449. 1.*
20. *Kollányi i. m. = Századok. 1898. 409. 1.*
21. *Életrajzi adatait 1. Karácsonyi II. 200, I. 405—406, 409, 412—413, 421—422, II. 63. 1.*
22. *Karácsonyi II. 155, 207, 126. 1.*
23. *Életrajzi adatait 1. Karácsonyi II. 162, 579, 102, 62, 84, 579. 1. Bachó i. m. 43. 1.*
24. *Karácsonyi II. 579. 1. Bachó i. m. 73. 1.*
25. *U. o.*
26. *Karácsonyi II. 155, 27, 62, U. a. I. 422. 1.*

27. *Karácsonyi I.* 422. 1.
28. *Borsa i. h.*
29. *Kiadta Alszegehy Zsolt.* Gyöngyös, 1914.
30. *Alszegehy i. m. Karácsonyi II.* 618. *Bachó i. m.* 131—132.
31. 1541-ben a török megszállásakor szűnt meg. *Karácsonyi II.* 22. 1.
32. *Dümmerth Dezső: A budapesti Egyetemi Könyvtár gyűjteményének keletkezése (1561—1635).* = *Magy. Könyvszle.* 1963. 48. 1.
33. *Kollányi i. m. Századok.* 1898. 409. 1.
34. *Nádasdi Bálint* Párizsban vett kötetain kívül más külföldi könyvvásárlások is ezt igazolják.
35. *Ant.* 356.
36. *Karácsonyi II.* 624. 1.
37. *Kollányi i. m.* = *Századok.* 1898. 611—620.
38. *Kollányi i. m.* 611. *Bachó i. m.* 23. és 25. 1.
39. *Bachó i. m.* 26. 1.
40. *Karácsonyi II.* 62. 1.
41. *Karácsonyi I.* 426. 1. *Gulyás Pál: A könyv sorsa Magyarországon.* Bp. 1961. III. rész 171. 1.
42. *Kollányi Ferenc: Esztergomi kanonokok 1100—1900.* Esztergom, 1900.
43. *Nagy Iván: Magyarország családai.* Pest, 1857—1868.
44. *Rupp Jakab: Magyarország helyrajzi története.* II. köt. Pest, 1872.
45. *Adatok az egri egyházmegye történelméhez.* IV. köt. Szerk.: *Leskó József.* Eger, 1907.
46. *Késbán Emil: A magyar pálosrend története.* Bp. 1938—1940.
47. *Kempelen Béla: Magyar nemes családok.* Bp. 1911—1932.
48. *Színnyei József: Magyar írók élete és munkái.* Bp. 1891—1914.
49. *Rizner, Ludovít V.: Bibliografia písomníctva slovenského.* V Turčiankom Sv. Martine 1929—1934.
50. *Gams, Pius Bonifacius: Series episcoporum ecclesiae catholicae.* Ratisbonae, 1873—1886.
51. *Hoffmann Edith: Régi magyar bibliofílek.* Bp. 1929. 189—190. 1.
52. *Varjú Elemér: A gyulafejevári Bathyány-könyvtár.* Bp. 1899. 52—54.
53. *Kardos Tibor: A magyarországi humanizmus kora.* Bp. 1955. 107—108.
54. *Vitéz János és Váradí Péter kalocsai érsek könyvtárában Jeromos Epistolae című munkája, az ismert Corvinák között négy Hieronymus-kódex volt. Fraknói Vilmos: Vitéz János könyvtára.* = *Magy. Könyvszle.* 1878. 19. 1. *Hoffmann i. m.* 133—134. 1. *Zolnai Klára: Bibliographia bibliothecae regis Mathiae Corvini.* Bp. 1942. 74., 91., 83., 92. 1.
55. Itt említjük meg, hogy az Országos Széchényi Könyvtár ősnymotatvány-gyűjteményében *Petrus Lombardus Sententiarum libri IV.* című művének (Nürnberg, 1491. márc. 2. után, Hain 3540) 1—2. kötete maradt fenn *Henckel János* könyvtárából. *Horváth Ignác: A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának ősnymotatványai 1465—1500.* Bp. 1895. 652. sz. Az ősnymotatvány mai jelzete: Inc. 558c.
56. *Csontos János: Adalék Oláh Miklós könyvtárához.* = *Magy. Könyvszle.* 1883. 61—66. 1. *Kollányi Ferenc: Könyvek a XVI. és XVII. századbeli főpapi hagyatékokban.* = *Magy. Könyvszle.* 1895. 210—211. 1. *Gulyás Pál: A könyv sorsa Magyarországon.* Bp. 1961. III. rész 199—200. 1.
57. A kötet jelzete: *Ant.* 6685. Tartalma: *Lindanus, Wilhelmus: Tabulae vigentium nunc atque grassantium passim haereseon anasceusticae atque analyticae, ex variis D. W. L. scriptis concinnatae.* Antverpiae, 1558. *Theologiae Lutheranae trimembris epitome.* Antverpiae, 1558. *Cassander, Georgius: Liturgica de ritu et ordine dominicae coenae celebrandae.* Coloniae, 1558.
58. A kötet két possessorának nevét más olvasat szerint közli *Magy. Könyvszle* 1955. 144. 1.
59. *Zoványi Jenő* cikkei a *Theologiai Lexikon* részére a magyarországi protestantizmus történetéből. Bp. 1940. 455. *Horváth János: A reformáció jegyében.* Bp. 1953. 307.
60. *Színnyei I.* 242.

The books of 16 th century bibliophils in the ancient book collection of the historic library in Gyöngyös

E. SOLTÉSZ

The historic library preserves the stock of 16 000 volumes of the Franciscan monastery founded in Gyöngyös in the 14th century. Its importance from the viewpoint of the history of culture is determined by the fact that while in other libraries the collection dating from the Middle Ages had been destroyed in the course of the centuries past, the library of Gyöngyös preserved besides its own material medieval books of other Franciscan libraries and civil collectors. During the Turkish occupation from 1526 till 1699 life stopped in several Franciscan monasteries: in 1525 there were 73 monasteries, in 1565 only 10. The members of the dissolved monasteries fled to Gyöngyös or Szeged together with their book collections. That is the reason for the survival among the 16th century prints of 97 volumes with possessor indication of 43 Franciscans. (See the books in the list arranged to names and in the list of possessors No. 1. respectively). The most important Franciscan bibliophil in the 16th century was Bálint Nádasdi, Salvatorian: in 24 volumes 28 prints of his survived. Nádasdi attended the University of Paris and besides Latin and Greek he mastered Hebrew too. He bought a part of his books with finely ornamented leather binding also in Paris and sometimes he had his name gilded in them as the custom of the contemporary bibliophils had been. In 1559 Nádasdi was appointed leader of the monastery of Galgóc which could not ensure even the most important necessities for its members. Under these troubled circumstances Nádasdi could not continue collecting books. According to the 16th century Franciscan records the educated leaders of the order were diligent bibliophils and book collectors and supplied also their fellow members with the necessary works. Owing to their vow of poverty the Franciscans did not regard even the books their private property. That is why they emphasized in their notes that they possessed the books only „ad usum.”

A survey is given in the list of possessors No. II. about the volumes which had belonged to laymen and came into the holdings of the library in Gyöngyös. Among the 74 secular book collectors there are such well-known bibliophils as Miklós Oláh, Archbishop of Esztergom, János Henckel, Queen Maria's (widow of Lajos II.) court chaplain of humanistic education. The value of their books which got into the library of Gyöngyös is increased by the fact that very few prints survived in Hungary from their once famous libraries.

A few years after the publication most of the books were in the hands of readers in Hungary. Book-collecting did not cease in spite of the Turkish devastations and occupation. On the contrary: according to possessor records in Gyöngyös, in the 16th century it spread gradually not only among prelates and humanists but also among much poorer, so called mendicant friars, bourgeois and the gentry.